

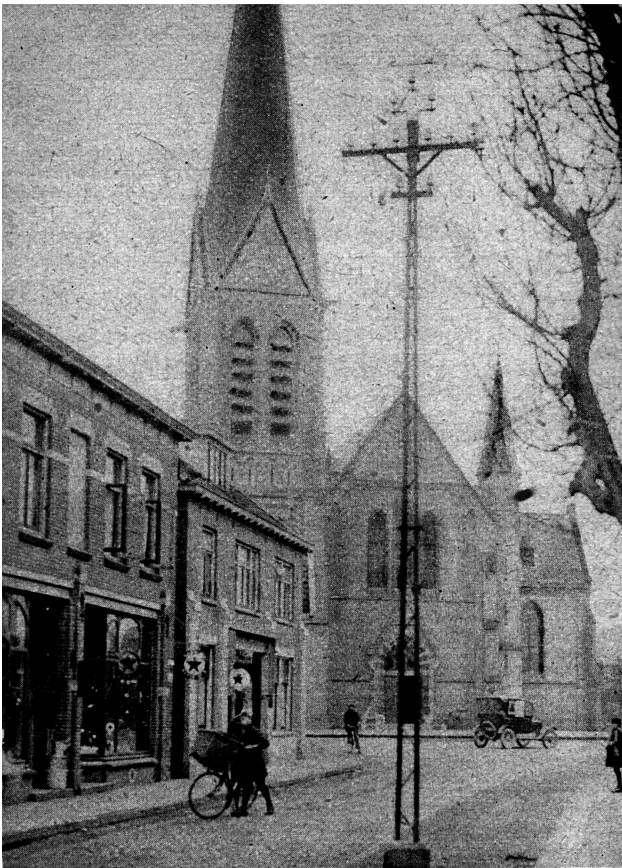
Gas, water en licht voor iedereen -1- Elektriciteit

Anja Tanke

We kunnen het ons niet meer voorstellen: ons huis zonder gas, water en licht. Nog geen 100 jaar geleden was dat in onze gemeente een heel gewone situatie. De beter gesitueerden hadden een pomp in de keuken, de arbeiders haalden water bij openbare waterpompen op straat of hadden een gezamenlijke waterput bij huis. Huisvrouwen kookten op een petroleumstel of op een kolen- of turfornuis. Dat brandde de hele dag, óók in de zomer. Iedereen had een kolen- of turfhoek en het schoonmaken van het fornuis was een smerig werkje. We wisten ons bij een lampet, kinderen gingen in de teil en als je het je kon veroorloven, ging je wekelijks naar het badhuis in de Stationsstraat. Voor verlichting waren er petroleumlampen. De huizen, vaak met enkel steens muren, waren niet geïsoleerd en in de winter kon het gebeuren dat in de slaapkamers de ijskristallen op de dekens lagen.

Inleiding

De woonomstandigheden en als gevolg daarvan de gezondheid van de bewoners, worden beter als de Woningwet van 1901 van kracht wordt. Er worden eisen gesteld aan nieuw te bouwen woningen. Gemeenten worden verplicht een bouwverordening vast te stellen en voor nieuw- en verbouw is een vergunning noodzakelijk. De gemeente Borne bewaart in haar archief bouwvergunningen vanaf 1905.

Elektriciteitspaal in de Grotestraat in de jaren '20

Een volgende verbetering in de woonomstandigheden is het beschikbaar worden van gas, water en licht voor particulieren. In drie delen wordt verteld over de oprichting van de gemeentelijke bedrijven, de levering van gas, water en licht in de eerste jaren en de wijze waarop ons gemeentebestuur dat aan de man én vrouw bracht.

Tot slot wordt beschreven hoe de bedrijven aan hun eind kwamen. In deze eerste aflevering het oudste gemeentelijk bedrijf: het Electriciteitsbedrijf.

Wat er aan vooraf ging

Op een aantal plekken in het dorp Borne stond straatverlichting voorzien van petroleumlampen. Deze werden iedere avond ontstoken door een zogenaamde lantaarnopsteker en de volgende morgen weer gedoofd. Maar als R.W.H. Hofstede Crull in 1896 de Bornsche Electriciteits-Maatschappij (B.E.M.) opricht, sluit hij een overeenkomst met de gemeente voor het verlichten van de straten middels elektrische gloeilampen voor een bedrag van f 90,- per jaar. Zijn eigen woning en café "Het Steerntje" beiden gelegen in de Marktstraat, waren de eersten met elektrische verlichting. De B.E.M. krijgt een concessie voor het leveren van stroom voor een periode van 30 jaar voor de openbare verlichting en de woonhuisaansluitingen.

Toen de concessie in 1926 afliep, stelde het gemeentebestuur een onderzoek in hoe het nu verder zou moeten met de stroomvoorziening. Helemaal tevreden was men niet want de prijs was voor veel Bornenaren een beletsel om *tot aanschaf van elektrisch licht in huis over te gaan*. In 1925 stemt de B.E.M., op aandringen van het gemeentebestuur in, met een prijsverlaging voor de huisaansluitingen. Minder dan de helft van de Bornse huishoudens kan in 1926 beschikken over elektrisch licht. Over het algemeen was een dergelijke luxe alleen voorbehouden aan beter gesitueerden.

Het eerste gemeentelijk bedrijf

Het gemeentebestuur beschouwde de stroomvoorziening in eerste plaats als een sociale zaak en in de tweede plaats vond men dat stroomlevering zich ook zou moeten uitstrekken tot de meer afgelegen huizen. Er worden in 1926 besprekingen gehouden met de B.E.M., maar na langdurige onderhandelingen bleek deze niet bereid aan de eisen tegemoet te willen komen. Het gemeentebestuur is van mening dat haar eigen belang én dat van haar inwoners de doorslag moet geven en daar gaat de B.E.M. niet mee akkoord. In dezelfde periode zijn ook onderhandelingen gevoerd met de N.V. IJsselcentrale uit Zwolle.

De prijs die geboden wordt, vindt het gemeentebestuur te hoog. Deze is vrijwel gelijk aan de prijs die nu nog berekend wordt door de B.E.M. Daarnaast vindt het gemeentebestuur dat eventuele winsten ten goede moeten komen aan elektriciteitsvoorzieningen in deze gemeente én men wil toezicht kunnen uitoefenen op de gang van zaken. Tevens zijn er een aantal financiële lange termijn risico's verbonden aan het uitgeven van een nieuwe concessie aan de B.E.M. of de IJsselcentrale. De raad besluit daarom op 21 september 1926 de concessie niet te gunnen aan een stroomleveringsbedrijf maar een gemeentelijk elektriciteitsbedrijf op te richten. Uit onderzoek is gebleken dat een dergelijk bedrijf zeer winstgevend is en uit ervaringen van andere kleine gemeenten komt naar voren dat de bedrijfsvoering geen extra kosten met zich mee zal brengen. Behoudens goedkeuring van Gedeputeerde Staten (GS) besluit de raad met ingang van 1 juli 1927 het gemeentelijk Electriciteitsbedrijf op te richten; de bezittingen van de B.E.M. in eigendom over te nemen voor een bedrag van f 25.000,-- , met uitzondering van de hoogspanningskabels, goederen in het magazijn en het leidingnet in Zenderen. Voor de levering van stroom sluit het gemeentebestuur een overeenkomst met het Twentsch Centraal Station uit Hengelo. Het Electriciteitsbedrijf levert de stroom voor de straatverlichting en de huisaansluitingen.

Deze oude ansichtkaart van de Hoofdstraat in Zenderen is gemaakt rond 1909. Geheel rechts de straatlantaarn bij café en logement Haarhuis.

In de overeenkomst met de B.E.M. is het leidingnet in Zenderen niet inbegrepen terwijl de stroom daar geleverd wordt door de IJsselcentrale. De raad moet voor 1 juli 1927 zorgen voor een aansluiting op het Zenderse net, anders zit Zenderen zonder stroom. Daarom wordt een krediet verstrekt van f 18.000,-- voor de bouw van een transformatorhuisje en de 3 km hoogspanningsleiding. Tevens worden nog enkele andere delen van het lichtnet van de B.E.M. overgenomen. In 1927 kende Zenderen dus twee stroomleveranciers met eigen lichtnetten. De

Aantal aansluitingen in de gemeente:

Borne			Zenderen		
	licht	kracht*:		licht	kracht*:
1927	952	74	1927	46	9
1928	992	76	1928	54	9
1929	1143	76	1929	89	14
1930	1208	80	1930	182	38

*In de dossiers over de aanleg van de verlichting wordt gesproken over licht en kracht, zonder uitleg wat er nu mee bedoeld wordt. Mogelijk moet de verklaring gezocht worden in de aansluiting op het lichtnet t.b.v. woningen en het gebruik van krachtstroom t.b.v. bedrijven.

IJsselcentrale heeft een rijksconcessie en levert elektriciteit aan het gymnasium, het retraitshuis en het klooster¹.

Ten behoeve van het dagelijks beheer van het Electriciteitsbedrijf stelt de raad in hetzelfde jaar een beheersverordening vast. Er komt een zogenaamde lichtcommissie die het college van advies zal dienen over onder andere het uitvoeren van werkzaamheden.

Straatverlichting en stroom in Zenderen, Hertme en Bornerbroek

In de dossiers in het gemeentearchief is niets gevonden over de aanleg van straatverlichting in Zenderen, Hertme en Bornerbroek. Het is daarom mogelijk dat die er in de jaren '20 niet of nauwelijks was. Op oude ansichtkaarten van Bornerbroek staat straatverlichting afgebeeld bij café Annink op de

kruising Worker Landen / Entersestraat en in Zenderen in de Hoofdstraat bij café en logement Haarhuis. Mogelijk dat de straatverlichting is aangelegd in opdracht van het rijk, omdat de doorgaande wegen rijkswegen waren en de stroom voor de lantaarnpalen geleverd werd door de IJsselcentrale. Hertme kende geen rijkswegen, er zal nauwelijks straatverlichting geweest zijn.

In 1924 vraagt het college toestemming aan GS om het hoogspanningsnet van Borne te mogen uitbreiden

naar Zenderen. GS gaan niet akkoord en bakende het leveringsgebied van de B.E.M. af rond het dorp Borne en stelde tevens de eis dat het college voor nieuwe aanleg een vergunning moet aanvragen.

Zoals hiervoor beschreven worden in 1927 bij de oprichting van het Electriciteitsbedrijf afspraken gemaakt over de stroomlevering in Zenderen. In 1930 hebben inwoners van Hertme en Bornerbroek niet de beschikking over stroom in huis. Maar zij willen hun huizen graag laten aansluiten, zoals in

niets³!!

Wat kost het

Niet iedere inwoner van Borne betaalde hetzelfde bedrag voor elektriciteit. De tarieven waren afhankelijk van de plek waar men woonde. In Borne werd het tarief bepaald door de oppervlakte van het huis, het aantal vertrekken en het aantal bewoners. Terwijl in 1936 inwoners van Zenderen, Hertme en Bornerbroek een voorschot betaalden op basis van een geschat jaarverbruik in kWh (kilowattuur). Een geschat jaarverbruik van 41 t/m 45 kWh per jaar kost f 1,40 per maand; voor 191 t/m 200 kWh per jaar: f 5,25 per maand⁴. In 1938 bedraagt de prijs per kWh in Zenderen 4 cent, in Hertme en Bornerbroek 6 cent. Het verschil in prijs had ongetwijfeld te maken met het contract dat gesloten was met de IJsselcentrale en mogelijk ook met de aanlegkosten van het lichtnet door de gemeente die op deze manier werden terug verdiend.

Het zou echter nog jaren duren voordat alle woningen in de gemeente waren aangesloten op elektriciteit.

Geen voorlichting over gebruik en het gevaar van elektriciteit

Bij de introductie van gas en water houdt de gemeente informatiebijeenkomsten om voorlichting te geven over het gebruik. Voor een deel was dat uiteraard uit eigen belang: hoe meer aansluitingen hoe meer winst voor de gemeente. Elektriciteit brengt toch een zeker gevaar met zich mee bij verkeerd gebruik. Zowel in de Bornsche Couranten als in dossiers in het gemeentearchief is geen informatie gevonden over het geven van voorlichting. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat de invoer zeer geleidelijk ging: vanaf 1896 was het immers al mogelijk om over elektriciteit in huis te beschikken.

Opheffing

In 1958 ontvangt het gemeentebestuur een aanbod van de IJsselcentrale voor het leveren van elektriciteit. De IJsselcentrale ruikt een kans tot overname van het gemeentelijk Electriciteits- en Gasbedrijf omdat directeur Vermeer van de gemeentelijke bedrijven dat jaar met pensioen zal gaan. Het gemeentebestuur reageert positief en laat vervolgens het aanbod voor elektriciteit onderzoeken. Tijdens de raadsvergadering van 26 april 1962 wordt besloten dat overname niet gewenst is. Eén van de redenen is dat de exploitatie van het Gasbedrijf duurder zal worden⁵.

In 1968 wordt door de minister van Economische zaken een commissie geïnstalleerd die de doelmatigheid van kleine (locale) elektriciteitsbedrijven in beeld moet brengen en zij zal ook gaan onderzoeken in hoeverre de gemeenten hun rol daarin (distributie en beheer) nog kunnen vervullen. Het college ziet de bui al hangen en opent in 1969 onderhandelingen met de IJsselcentrale.

Personeelsleden van het Electriciteitsbedrijf.

Van links naar rechts: Henk Schrik, Hennie Boomkamp, Gerrit v.d. Bosch, Wim Leushuis, Hendrik Oonk, Willy Annink, Willem Vrieling.

Op de foto ontbreken Reinald van Wanrooy, Johan Oude Kamphuis en Jannes van Geel.

De foto is ter beschikking gesteld door Hennie Boomkamp.

Binnen een jaar wordt de zaak beklonken en tijdens de raadsvergadering van 2 april 1970 wordt besloten tot verkoop van het hoog- en laagspanningsnet, de transformatorhuizen, gereedschappen, huisaansluitingen en magazijnvoorraad.

Tien personeelsleden worden overgenomen, te weten: hoofdopzichter A.A. van Geel; opzichter G.A. van den Bos; keuringsambtenaar H.H.J.M. Boomkamp; grondwerker W.A. Vrieling; boekhouder H.J. Muizebelt en de elektromonteurs T.W.F. Annink, W.A. Leushuis, H.H.W. Oonk, J.H.J. Oude Kamphuis en R.J.M. van Wanrooy⁶.

Met ingang van 1 september 1970 wordt het gemeentelijk Electriciteitsbedrijf opgeheven.

Verantwoording:

1. Secretarie-archief gemeente Borne 1929-1960 inv. nr. 935 Stukken betreffende de aansluiting van panden op het electriciteitsnet, 1929-1960.
2. Secretarie-archief gemeente Borne 1929-1960 Inv. nr. 939 Stukken betreffende de electriciteitsvoorziening in door het Twentsch Centraal Station voor elektrische stroomlevering, 1929 – 1932.
3. Secretarie-archief gemeente Borne 1929-1960 inv. nr. 938 Stukken betreffende de electriciteitsvoorziening in door het Twentsch Centraal Station voor elektrische stroomlevering, 1929 – 1932.
4. Secretarie-archief gemeente Borne 1929-1960 inv. nr. 947 Stukken betreffende de tarieven voor levering van stroom. Bezwaarschriften verzoeken tot ontheffing, 1929 – 1945.
5. Dossier E07.354.819 Overname Electriciteitsbedrijf door de IJsselcentrale te Zwolle 1958-1962.
6. Dossier E07.354.819 Overdracht van het Electriciteitsbedrijf aan de IJsselcentrale te Zwolle 1968-1972.